

АНТОН МАКАРЕНКО ПРО ОСВІТУ ЯК ЧИННИК РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена виявленню в педагогічній спадщині Антона Макаренка впливу освіти на реалізацію особистості, зокрема її демократичну колективність, у якій важливу роль відіграло спілкування людини з людиною в колективі, що, на думку вченого, сприяло власному саморозвитку, самопізнанню й соціалізації особистості. Аргументується звернення А. Макаренка в навчально-виховному процесі до виховання цілісної особистості та загалом взаємозв'язку виховання й вивчення особистості дитини, що дає можливість уважати виховання в колективі одним із чинників реалізації вихованця. Здійснено аналіз та обґрунтування значення наукового здобутку педагога в межах визначеного питання.

Ключові слова: реалізація особистості, виховний процес, педагогічна теорія, освітні цінності, колектив, самопізнання, соціалізація, самореалізація.

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві деякі постулати набувають нового значення. Гуманізація й глобалізація підштовхнули чимало вчених і в тому числі педагогів до переосмислення багатьох цінностей і наукових теорій. До таких належить і педагогічна спадщина класика вітчизняної педагогіки Антона Макаренка. Науковий спадок ученого має універсальне значення не тільки для того часу, коли був створений, але й для сучасності. Звернення в наш час до теорій і напрацювань А. С. Макаренка є повністю закономірним і необхідним, особливо в контексті інтеграції української школи в педагогічний простір Європи. Розробки талановитого педагога реалізуються в навчальних закладах різних країн світу, шануються в академічних колах, актуалізуються в розробках нових методик навчання.

Ця теза підкріплюється багатьма аспектами з наукового доробку А. С. Макаренка. Ми зупинимось лише на його поглядах на освіту як чинника реалізації особистості.

Метою статті є висвітлення ролі й впливу освіти як одного з центральних чинників реалізації особистості через призму педагогічної спадщини Антона Макаренка.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна система А. С. Макаренка – складно вибудована цілісна сукупність теоретичних обґрунтувань та їх практичних реалізацій, апробована власним досвідом педагога-вихователя кількох шкіл, трудової колонії імені О. М. Горького й комуни імені Ф. Е. Дзержинського. Основними серед цих педагогічних ідей є єдність виховання та життя, де мета виховання розглядається як розгорнутий план формування людської особистості; праця як один з невід'ємних компонентів

системи виховання й загальний усебічний розвиток особистості. Таким чином, не складно проаналізувати, що одним із головних постулатів творчості А. С. Макаренка було звернення уваги на виховання цілісної особистості. Учений закликав педагогів-вихователів бачити особистість у кожній людині. Без цього неможливо здобути увагу й прихильність вихованців, а від так якісно й ефективно побудувати навчальний процес. Завдання вчителя – «не загубити» жодної дитини, дати кожній можливість розкрити все краще, закладене природою, сім'єю, школою, тобто реалізуватися. Для цього вчитель повинен цікавитися кожним учнем як особистістю, важливо бачити в дітях типове й особливе. У цьому загалом і полягає навчальний процес.

Працю справжнього педагога живить віра в людину. Він повинен бути оптимістом, глибоко вірити в силу й можливість дітей, бачити насамперед усе краще, що їм притаманне. А. С. Макаренко зазначав: «Бачити добре в людині завжди важко. Хороше в людині доводиться завжди проектувати, й педагог зобов'язаний це робити» [6, 271].

Акцентування уваги в навчально-виховному процесі на особистості простежується у працях багатьох відомих світові педагогів, таких як А. Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, К. Д. Ушинський. У деякому аспекті це притаманне й принципу природовідповідності Й. Г. Песталоцці, де виховання визначається як різнобічний і гармонійний розвиток усіх природних сил та здібностей особистості [9]. До необхідності розвитку дитячої творчої активності, що передбачає вільне самовизначення й розвиток особистості схиляється й послідовник Й. Песталоцці А. Дістервег. Саме на засадах гармонійного цілісного розвитку особистості будує традиційний європейський виховний ідеал Г. Ващенко [2]. У загальному розумінні акцентування уваги на особистості у виховному процесі співзвучне тезі В. О. Сухомлинського «серце віддаю дітям», де всебічний розвиток особистості стає головною метою виховання [8].

Безперечно варто враховувати й те, що А. С. Макаренко більшою мірою мав справу з дітьми з особливими психологічними й фізичними рисами розвитку. Працюючи зі специфічним контингентом вихованців, педагог робить акцент на розумовому вихованні дітей і підлітків. До того ж педагог був неперевершеним майстром індивідуального впливу, а відповідно розвиток індивідуальності пов'язував зі здібностями людини, її темпераментом і рисами характеру. Його колонія, де накопичувався безцінний досвід нової методики виховної роботи в закладах такого типу, вважалася зразковою. Робота в ній, передусім була спрямована на виправлення негативної поведінки вихованців завдяки формуванню в них готовності підпорядковувати свої вимоги зовнішнім вимогам колективу.

Таким чином, особистість не руйнувалася, не переламувалася через призму нових правил і незаперечних настанов, а спрямовувалась у вектор розвитку разом із колективом, у якому перебувала.

А. С. Макаренко зазначав: «З усім складним світом навколишньої дійсності дитина входить у численні відносини, які незмінно розвиваються, переплітаються з іншими відносинами, ускладнюються фізичним і моральним ростом самої дитини... Спрямувати цей розвиток і керувати ним – задача вихователя» [7, 14].

Педагог, передусім відстоював демократичну колективність, у якій важливу роль відіграло спілкування людини з людиною в колективі, що, на думку вченого, сприяло власному саморозвитку, самопізнанню й соціалізації особистості. У запропонованій А. С. Макаренко класифікації колективів за стадіями розвитку, найвищий щабель посідав той колектив, де кожен його учасник перебував на рівні самовиховання, ставлячи колективну вимогу сам до себе. На переконання вченого, саме таку колективність варто суспільству сповідувати, що автоматично сприятиме формуванню самодостатньої розвинутої особистості, здатної до реалізації й самореалізації.

Підростаюча дитина має здобути знання й оволодіти відповідними компетентностями, щоб увійти в життя повноцінною особистістю. В очолюваній А. С. Макаренко комуні педагог практикував підготовку такої особистості через трудове виховання, а саме через активну продуктивну працю. Означення цього поняття чудово сформульовано В. П. Андрущенко: «Особистістю стає індивід, який усією своєю діяльністю повсякденно й повсякчасно втілює в життя всі характерні ознаки людської природи й сутності – діяльності, предметності, свідомості, творчості, культури тощо» [1, 545].

У результаті власної педагогічної практики й досвіду викладання А. С. Макаренко прийшов до висновку, що праця, яка не має на меті створення певних цінностей не може бути позитивним елементом виховання. І таким чином, навіть, так звана навчально-виробнича праця повинна виходити з уявлення про цінності, які може створити, чим забезпечуватиме реалізацію кожного вихованця у плодах своєї роботи.

Однією з найважливіших умов розвитку дитячого колективу педагог визначив «закон руху вперед», який характеризувався тим, що виховна робота будувалася задля неперервної потреби кожного разу творити щось нове. У цьому зв'язку А. С. Макаренко розробив систему перспективних ліній, що поставали перед вихованцями у вигляді далеких і близьких цілей. Якщо близька перспектива полягала у вірі в завтрашню радість, то далека

якраз і відображала перспективу цілісної реалізації особистості учня, бо окреслювала майбутнє вихованця.

Педагог увесь час застерігав про те, що людину неможливо виховати частинами, не застосовуючи комплексного навчально-виховного впливу. Особистість формується лише в синтезі всієї суми чинників, і справжній вихователь повинен прагнути до оволодіння інструментарієм для виховання цілісної людини. Педагог мусить навчитися так організовувати освітній процес, щоб його досягнення характеризувалися вдосконаленням цієї особистості в цілому в її сучасному й майбутньому. Фактично глибинним завданням, яке ставив А. С. Макаренко, була реалізація особистості.

Сьогодні настанови видатного педагога особливо актуалізуються, бо загальна ситуація агресії, недовіри, що склалася в суспільстві по відношенню однієї людини до іншої не сприяють добробуту й мирному співжиттю народів на планеті. Активні глобалізаційні процеси у світі, в тому числі й в Україні, докорінно перевернули роль особистості в суспільстві й державі. Умови життя сучасного інформаційного суспільства потребують відповідного ставлення до особистості, де все частіше перед кожним індивідом, а особливо перед молоддю, постає проблема як не стати об'єктом контролю та маніпулювання й навчитися «відфільтровувати» пропонувані кимось схеми життєдіяльності. Повна чи навіть і часткова дезорієнтація в безперервних потоках інформаційного перенасичення призводить до втрати особистістю шляху власної реалізації, самореалізації та творення своєї долі. У результаті все частіше можемо спостерігати на вулицях дітей, підлітків і кінець-кінцем дорослих, повністю поглинутих алкоголізмом, тютюнопалінням, наркоманією та підпорядкованих злочинному світу. Швидкими темпами суспільство рухається від загрози насильства, що тепер проявляється в загрозі міжнародного тероризму, до кризи відторгнення окремих осіб та соціальних груп і загального придушення прав людини.

Запобігти цій ситуації можна лише шляхом комплексної якісної підготовки молоді особистості до життя, яка включатиме не лише певний набір теоретичних знань, умінь і навичок, фахових компетентностей, але й буде духовно, морально розвиненою, готовою до реалізації та самореалізації себе як повноправного активного члена суспільства, в якому живе. Тут важко переоцінити роль освіти, оскільки всі інші чинники, що можуть мати вплив на молоду людину, не мають змоги реалізувати його настільки ж систематично й послідовно, як це здійснює система освіти.

На жаль, на сьогодні нам добре відомо набагато більше суперечностей, які знижують роль освіти. Замість того, щоб застосовувати принцип індивідуалізованого навчання та особистісного підходу до кожного учня,

вихованця, ми закриваємо школи в дрібних селах і містечках, об'єднуючи дітей у великі класи й групи, з якими індивідуалізовано вчителю працювати дуже складно. Ці ж великі школи потерпають від недофінансування, потребують звичайного ремонту й оновленого шкільного інвентарю. Навчальні програми, методичні матеріали й підручники досі залишають бажати кращого, характеризуючись лише неякісністю і згромадженням чималої кількості теоретичного матеріалу, що врешті призводить до перевтоми й розпорошення уваги учнів.

Шкільний учитель у останні десятиріччя і взагалі частково працює на ентузіазмі. І тому суспільство стикається з проблемою, коли молодь, отримавши диплом педагога, не поспішає йти до школи, де без досвіду й певних соціальних квот отримуватиме мізерну заробітну плату, не кажучи вже про престиж шкільного педагога, який сьогодні досягнув небачено низького рівня.

Загострення соціальних проблем людства вимагає пошуку шляхів їх вирішення, аналізуючи глибокий історичний, філософський і педагогічний досвід вітчизняних та світових учених. Саме тому здобутки виховної системи А. С. Макаренка на сьогодні є незаперечними й спонукають до створення нових можливостей і резервів, залучаючи які, можна було б не лише подолати суспільні суперечності й кризові ситуації, але й сприяти самореалізації особистості.

Під поняттям самореалізації особистості найчастіше розуміють внутрішню власну ціль, яку переслідує людина, здійснюючи деякі вищі цілі, й від утілення якої вона отримує задоволення. Зокрема Гегель у «Феноменології духу» окреслює це як становлення особистості «самою собою для себе» [3, 78].

Разом із тим самореалізація як свідомий і активний процес можлива лише за умови, коли особистість усвідомлює свої здібності, інтереси й потреби, які вона згодом зможе реалізувати в дійсності. Забезпечити таке усвідомлення й самоусвідомлення покликана освіта, перед якою постає зараз головне завдання сучасності – формувати особистість, яка схильна постійно займатися своїм професійним і особистісним самовдосконаленням, готова до повсякчасного саморозвитку. Адже сучасному фахівцю доводиться сьогодні постійно поповнювати свої знання, щоб бути конкурентоспроможним та відчувати себе впевнено у швидкозмінному світі, щоб мати шанс реалізуватися як особистості.

До того ж, навіть, за наявності об'єктивних можливостей, забезпечених відповідними умовами життєдіяльності, самореалізація особистості багато в чому залежить від її власної активності й найчастіше

мотивується саме внутрішніми стремліннями й потребами, а не зовнішніми факторами такими, як престиж, гроші чи кар'єра. Визначальним у цьому сенсі є те, що безумовно зовнішні імпульси діють, але переломлюючись через внутрішній механізм поведінки особистості.

Не варто забувати тут і про культурний та моральний аспект питання, де освіта виступає як просвітництво й підтримка молодого людини, дитини у формуванні її світогляду, особистісному самовизначенні та становленні як суб'єкта життєдіяльності. Про таку ж педагогічну підтримку, виховання соціальної активності й власної відповідальності говорить у своїх педагогічних працях Антон Макаренко.

Висновки. Педагогічна спадщина А. С. Макаренка продовжує насичувати педагогічну теорію й практику вже сучасного світу, багатьма фундаментальними принципами й положеннями, які набувають значення нових освітніх цінностей. Педагог був переконаний, що від виховання людини залежать перспективні шляхи досягнення «завтрашньої радості». Звернення в навчально-виховному процесі до виховання цілісної особистості та загалом взаємозв'язку виховання й вивчення особистості дитини, дало можливість науковцю обґрунтувати виховання в колективі як метод, що, незважаючи на все, дає можливість розвиватися й реалізуватися кожному члену колективу. Педагогу й учителю в цьому процесі відводилася важлива роль модератора, який керуватиме й спрямовуватиме розвиток вихованця в руслі реалізації його особистості аж до самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П. Світанок Європи: Проблема формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття / В. П. Андрущенко. – К. : Знання України, 2011. – 1099 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – 190 с.
3. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу / Гегель Г. В. // З нім. пер. Ю. Кушаков. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 548 с.
4. Коган Л. М. Цель и смысл жизни человека / Л. М. Коган. – М. : Мысль, 1984. – 252 с.
5. Макаренко А. С. Проблемы школьного радянського виховання / А. С. Макаренко. Твори : в 7 т. / А. С. Макаренко. – К. : Рад. школа, 1954. – Т. 5. – С. 97–205. – С. 175.
6. Макаренко А. С. Педагогические сочинения / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1986. – Т. 1. – 335 с.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 7–274.
8. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические произведения : в 2 т. / И. Г. Песталоцци // Под. ред. В. А. Ротенберга. – М. : Педагогика, 1981. – 336 с.

РЕЗЮМЕ

Л. П. Кух. Антон Макаренко об образовании как о факторе реализации личности. *Статья посвящена выявлению в педагогическом наследии Антона Макаренко влияния образования на реализацию личности, в частности ее демократическую коллективность, в которой важную роль играло общение человека с человеком в коллективе, что, по мнению ученого, способствовало собственному саморазвитию,*

самопознанню и социализации личности. Аргументируется обращение А. Макаренко в учебно-воспитательном процессе к воспитанию целостной личности и вообще взаимосвязи воспитания и изучения личности ребенка, что дает возможность считать воспитание в коллективе одним из факторов реализации личности. Осуществлен анализ и обоснование значение научного опыта педагога в пределах определенного вопроса.

Ключевые слова: *реализация личности, воспитательный процесс, педагогическая теория, образовательные ценности, коллектив, самопознание, социализация, самореализация.*

SUMMARY

L. Kukh. Anton Makarenko on education as a factor of personality realisation.

This article is devoted to identifying the education impact on the personality realization in Anton Makarenko pedagogical heritage, in particular on its democratic collectivity, in which communication between men in the team have played an important role. According to scientist, it helped own self-development, self-knowledge and socialization. Author argues A. Makarenko's attitude in the educational process to up-bringing of the integral person and integral interrelation of up-bringing and learning the child personality, which makes it possible to consider education in the collective as one of the factors of pupil's realization. The importance of scientific achievement of teacher within the specified question is analyzed and justified.

Key words: *personality realization, educational process, educational theory, educational values, collective, self-knowledge, socialization, self-fulfillment.*